

Małgorzata Szwejkowska

Wydział Prawa i Administracji
UWM w Olsztynie

**Wymogi związane z zapewnieniem bezpieczeństwa
osadzonych umieszczonych w zamkniętych zakładach
karnych – wybrane zagadnienia**

Legal requirements associated with ensuring
the safety of inmates confined in a maximum security
prison – selected issues

Streszczenie

Kara pozbawienia wolności jest bez wątpienia najsurowszą z kar kryminalnych – orzekaną na zasadzie *ultima ratio* – z uwagi na fakt, iż najdotkliwiej i najgłębiej ingeruje w sferę praw i wolności człowieka. Ingerencja ta jednak jest uzasadniona chociażby z uwagi na względy bezpieczeństwa osadzonych i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz innych pracowników zakładów karnych. W artykule poddano analizie rozwiązania prawne dotyczące bezpieczeństwa skazanych umieszczonych w zamkniętych zakładach karnych, w szczególności tych izolowanych w ramach wyodrębnionych oddziałów dla tzw. skazanych niebezpiecznych („N”). Wśród analizowanych kwestii należy wymienić wewnętrzny monitoring cel oraz innych pomieszczeń jednostki penitencjarnej, system klasyfikacji skazanych, rodzaje i typu zakładów karnych w świetle uregulowań kodeksu karnego wykonawczego oraz przesłanki umieszczania osadzonych w specjalnych oddziałach typu „N”.

Abstract

The penalty of imprisonment is the most severe legal sanction, and can be imposed by the court only as a last resort measure – because this penalty includes the most severe impact on the sphere of individual rights and freedoms. This articles discusses security issues within penal institutions, especially those with high security level standards and maximum security units for so-called dangerous inmates. These problems include internal monitoring within prisons facilities, classification of inmates, types and kinds of prisons in the Polish penitentiary system and the criteria of serving the sanction within the highest security level prison or a special maximum security unit.

Słowa kluczowe: *zakład karny, kara pozbawienia wolności, zakład karny typu zamkniętego, skazani niebezpieczni, oddziały dla skazanych niebezpiecznych*
Keyword: *prison, penalty of imprisonment, high security prison regime, dangerous inmates, maximum security units*

Wprowadzenie

Kara pozbawienia wolności jako najsurowsza sankcja prawna, orzekana przez sądy na zasadzie *ultima ratio*, oznacza najgłębszą ingerencję państwa w sferę praw i wolności człowieka. Pomimo wysiłków przedstawicieli nauki prawa karnego, postulujących ograniczenie w stosowaniu tej kary i poszukujących alternatywnych wobec niej sankcji¹, a także nowelizacji kodeksu karnego, kara pozbawienia wolności dominuje w strukturze orzekanych kar w Polsce. W ciągu ostatniej dekady liczba osób skazanych umieszczonych w Polsce w warunkach izolacji penitencjarnej nigdy nie spadła poniżej 70 000 – w 2006 r. na 31 grudnia odnotowano 87 370 skazanych, ukaranych oraz tymczasowo aresztowanych, zaś na koniec 2016 – 71 456 skazanych, tymczasowo aresztowanych i ukaranych². Tak znaczne rozmiary populacji więziennej sprawiają, iż Polska plasuje się w pierwszej dwudziestce państw świata pod względem liczby skazanych umieszczonych w warunkach izolacji penitencjarnej. Na tę populację składają się zasadniczo mężczyźni. Liczba skazanych kobiet w ciągu ostatnich dziesięciu lat – jakkolwiek istotnie się zwiększyła w porównaniu do lat ubiegłych – nie przekroczyła nigdy 3% ogólnej liczby skazanych³.

Duża liczba skazanych oznacza, jeżeli nie przeludnienie – w Polsce według oficjalnych statystyk aktualnie zjawisko to nie występuje⁴ – to

-
- 1 Por. np. J. Skupiński, *Alternatywy pozbawienia wolności w polskim systemie sprawiedliwości karnej – raport z badań prowadzonych przez Zakład Prawa Karnego INP PAN* w: „Problemy aktualnej polityki karnej w Polsce na tle przeludnienia zakładów karnych”, J. Jakubowska-Hara, C. Nowak (red), Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 11 i nast.
 - 2 *Informacja o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania za rok 2006*, Wyd. Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej Warszawa 2006, tab. 3, s. 4, *online*: http://www.sw.gov.pl/uploads/5846c017_339c_48ea_bbe4_213cc0a80015_rok_2006.pdf oraz *Roczna Informacja Statystyczna za 2016 rok*, Warszawa 2016, Wyd. Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Tab. 3, s. 4, *online*: <http://www.sw.gov.pl/assets/61/25/83/3a896fbdafca12f637f7326ee8f6eb49b5c3e24f.pdf> (dostęp: 01.03.2017).
 - 3 R. Sadzuga, *Macierzyństwo czynnikiem wspomagającym resocjalizację kobiet w zakładach karnych* w: „Współczesne wyzwania dla systemów penitencjarnych na świecie”, M. Szwejkowska, K. Ryś (red.), Wyd. WPIA UWM w Olsztynie, Olsztyn 2016, s. 205.
 - 4 Ze względu na przyjęcie najniższego w Europie standardu powierzchni mieszkaniowej przypadającej na jednego skazanego – minimum to zapewnienie 3 m² powierzchni mieszkalnej na jednego osadzonego (art.110. § 2. k.k.w.).

znaczące pogorszenie standardów osadzenia w jednostkach penitencjarnych, które w założeniu nie powinny odbiegać od poziomu życia przeciętnej, ubogiej polskiej rodziny⁵. To zaś implikuje wzrost ryzyka podejmowania przez osoby skazane zachowań agresywnych skierowanych wobec otoczenia, tj. współosadzonych oraz funkcjonariuszy SW, jak też autoagresywnych, w tym suicydalnych. Poza wszystkim zakład karny to instytucja totalna, w ramach której przymus ze strony państwa przejawia się w każdym aspekcie jej funkcjonowania. Jest to odrębna struktura, rządząca się określonymi, własnymi prawami i odizolowana od reszty społeczeństwa⁶. Ponadto wykształcają się w niej nieformalne struktury władzy. Wszystko to przekłada się także na zwiększanie trudności w zapewnieniu bezpieczeństwa tak na zewnątrz, jak i wewnątrz zakładu karnego. Problem agresji w ramach jednostek penitencjarnych, mimo podejmowania licznych środków zaradczych, pozostaje aktualny⁷. I nie jest to zjawisko symptomatyczne wyłącznie dla polskiego systemu penitencjarnego, analogiczne bowiem zagrożenia dla systemu bezpieczeństwa, wynikające ze znacznej liczby osadzonych przebywających w warunkach izolacji, dopuszczających się zachowań agresywnych są dyskutowane w literaturze także innych państw⁸. Zdecydowana większość systemów więziennych przewiduje także maksymalnie rygorystyczne obustrzenie reguł odbywania kary wobec tych osadzonych, którzy stwarzają szczególne wyzwania w zakresie bezpieczeństwa dla współosadzonych, funkcjonariuszy Służby Więziennej czy społeczeństwa. Jest to bezspornie *signum temporis*, współczesne prawo karne zdominowane jest bowiem przez paradygmat identyfikowania ryzyka i zapobiegania przestępstwom.

5 Por. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 9 listopada 2012 r., I ACa 1022/12, Lex nr 1280306.

6 E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych* [w:] *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), Warszawa 1975, s. 150–177 przywołane za T. Kalisz, A. Kwieciński, Bezpieczeństwo osobiste osadzonych w okresie izolacji penitencjarnej, *Acta Erasmiana* 2010, s. 58.

7 M. Marczak *Oddziaływania psychokorekcyjne. Programy z zakresu profilaktyki agresji* [w:] „Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce”, *Idem* (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 117.

8 Por. np. A. Liebling, A. Ludlow, *Suicide, distress and the quality of prison life* [w:] “Handbook on prisons” Y.Jewkes, J.Bennett, B. Crewe (red), Wyd. Routledge London – New York 2016, s. 224 i nast. wraz ze wskazaną tam literaturą.

Celem niniejszego opracowania jest zasygnalizowanie najważniejszych kwestii związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa wewnątrz jednostki penitencjarnej, zarówno w kontekście zapobiegania ucieczkom⁹, jak i przeciwdziałania przejawom agresji, innym niebezpiecznym zachowaniom wśród osadzonych. Poza zakresem rozważań przedmiotowego opracowania pozostawiono zatem zagadnienia związane z zagrożeniami wewnętrznymi, takimi jak rozprzestrzenianie się chorób zakaźnych, czy zewnętrznymi dla jednostek penitencjarnych, których źródłem mogą być np. klęski żywiołowe lub zamachy terrorystyczne.

Obowiązki administracji więziennej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa osadzonym - wybrane problemy

Zadania Służby Więziennej w przedmiotowym zakresie zostały *expressis verbis* wskazane przez ustawodawcę chociażby w treści art. 2. ust. 2. pkt 5. i 6. Ustawy z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej¹⁰ w katalogu najbardziej rudymenarnych zadań przedmiotowej Służby. W tym miejscu przywołać ponadto należy dyspozycję art. 108. § 1. k.k.w., zgodnie z którą administracja zakładu karnego ma obowiązek podejmować wszelkie czynności w celu zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonych w czasie odbywania kary. Według linii orzeczniczej Sądu Najwyższego całość przepisów składających się na Kodeks karny wykonawczy wskazuje na obowiązek funkcjonariuszy Służby Więziennej do sprawowania stałego nadzoru nad osadzonymi, w taki sposób aby z jednej strony przeprowadzić nakazane prawem oddziaływania resocjalizacyjne podyktowane celem wykonywania kary pozbawienia wolności (art. 67. k.k.w.), zaś z drugiej, zapewnić im należyłą ochronę. Konkretnych zachowań mieszczących się w pojęciu nadzoru nie można przy tym postrzegać kazuistycznie.¹¹

9 Bez wątpienia ta kwestia skupia na sobie największą uwagę opinii publicznej, która do innych istotnych zagadnień penitencjarnych, w szczególności resocjalizacji skazanych, zdaje się nie przywiązywać większej wagi, stąd hasła populizmu penalnego, znajdujące się w programie wielu partii politycznych.

10 DzU z 2017 r., poz. 631., t.j.

11 Wyrok SN z 22.02.2012, IV CSK 290/11, Lex.

Zakładem karnym zarządza dyrektor (jest on przełożonym wszystkich funkcjonariuszy SW oraz pracowników jednostki, art. 72. § 1. k.k.w.), który ustala wewnętrzny porządek w zakładzie, zaś wyodrębnionym oddziałem może administrować jego kierownik, podlegający dyrektorowi zakładu. Zarówno przepisy Kodeksu karnego wykonawczego, jak i Ustawy o Służbie Więziennej gwarantują dyrektorom zakładów karnych istotną autonomię i znaczny zakres uprawnień dyrektorom jednostek penitencjarnych w zakresie zarządzania nimi. Wszelkie rażące uchybienia administracji zakładu karnego (w szczególności dyrektora zakładu karnego, który odpowiada m.in. za zachowanie względów bezpieczeństwa) mogą skutkować podjęciem przez sędziego penitencjarnego w ramach sprawowanego przezeń nadzoru penitencjarnego odpowiednich działań (np. wystąpienie do organów nadrzędnych nad dyrektorem jednostki z odpowiednimi wnioskami, art. 35. k.k.w.), co może prowadzić do podjęcia przez organy nadrzędne odpowiednich działań dyscyplinujących wobec dyrektorów zakładów karnych czy aresztów śledczych¹².

Jednym ze sposobów realizacji przez Służbę Więzienną analizowanych obowiązków jest prowadzenie monitoringu w jednostkach penitencjarnych. Stało się to możliwe po nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego w 2009 r. i dodaniu doń normy art. 73 a k.k.w.¹³. Ustawodawca dopuścił wówczas możliwość, aby zakłady karne były monitorowane poprzez wewnętrzny system urządzeń rejestrujących obraz lub dźwięk, w szczególności przez system telewizji przemysłowej (art. 73 a k.k.w.), obejmujący takie miejsca jak cele mieszkalne włącznie z pomieszczeniami przeznaczonymi do celów higieniczno-sanitarnych, łaźnie, pomieszczenia przeznaczone do widzeń, ciągi komunikacyjne itp. Dźwięk lub obraz może podlegać utrwaleniu (chodzi o względy dowodowe). Przedmiotowa zmiana pozwoliła na stałe kontrolowanie zachowań osób osadzonych, w tym ochronę ich życia i zdrowia. W ten sposób też, przenosząc zasady prowadzenia monitoringu

12 R. Godyla, *Dyrektor zakładu karnego jako organ postępowania wykonawczego* [w:] L. Bogunia (red.) Nowa kodyfikacja prawa karnego, tom IV, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 261. Przywołane za K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. III, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 363.

13 Zob. art. 1. pkt 1. Ustawy z 18 czerwca 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy, DzU nr 115, poz. 963.

z przepisów wykonawczych¹⁴ do norm rangi ustawowej (a zatem Kodeksu karnego wykonawczego), ustawodawca dopełnił zasad wynikających z art. 31. Konstytucji RP¹⁵. Należy jednak w tym miejscu podkreślić, iż prowadzenie monitoringu jest obligatoryjne wobec tzw. osadzonych niebezpiecznych (skazanych na postawie art. 88 c k.k.w., zaś tymczasowo aresztowanych z mocy art. 212b § 2. k.k.w.). Zakresem monitoringu w tym ostatnim przypadku objęte są: cele mieszkalne wraz z ich częścią przeznaczoną do celów higieniczno-sanitarnych, pomieszczenia wyznaczane do pracy, nauki, spacerów, widzeń, odprawiania nabożeństw, spotkań religijnych i nauki religii, zajęć kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu. W sytuacji gdy monitoring jest fakultatywny, decyzję w tym przedmiocie podejmuje dyrektor zakładu karnego, wskazując jej uzasadnienie (w kontekście potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa i porządku na terenie jednostki, bezpieczeństwa osobistego osadzonego lub względami medycznymi) oraz miejsca i pomieszczenia objęte monitoringiem (art. 73a § 8. k.k.w. w zw. z art. 116. § 5a k.k.w.). Decyzja podlega zaskarżeniu w trybie skargi skazanego (art. 7. k.k.w.) oraz kontroli w trybie nadzoru penitencjarnego sprawowanego przez sędziego penitencjarnego (art. 34. k.k.w.). W celu poszanowania konstytucyjnych praw i wolności osadzonych, zwłaszcza prawa do ochrony godności i intymności, wskazuje się, że obraz z kamer telewizji przemysłowej, zainstalowanych w części celi mieszkalnej przeznaczonej do celów sanitarno-higienicznych oraz w łazienkach, jest przekazywany na monitory lub do urządzeń utrwalających obraz lub dźwięk w sposób uniemożliwiający ukazywanie intymnych części ciała osadzonych podlegających monitoringu oraz wykonywanych przez nich intymnych czynności fizjologicznych. Cel ten jest osiąganym przez zastosowanie do monitoringu w tych pomieszczeniach specjalnych kamer wyposażonych w tzw. funkcję maskowania stref prywatności. Określenie tych stref pozwala na zdefiniowanie części obrazu, która jest dokładnie zamaskowana. Tym samym strefa prywatności nie jest

14 Do czasu wejścia w życie art. 73 a k.k.w. kwestie związane z monitorowaniem zakładów karnych i aresztów śledczych normowało Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 31 października 2003 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (DzU nr 194, poz. 1902. ze zm.).

15 Uzasadnienie do nowelizacji z 2009 r. online: file:///C:/Users/UWM/Downloads/712_fileot.pdf (dostęp: 04.04.2017).

w ogóle widoczna na monitorze i tylko w takiej niewidocznej formie może podlegać utrwaleniu. Strefy prywatności były określane podczas montażu kamer i nie mogą być zmieniane podczas monitoringu¹⁶.

Klasyfikacja skazanych

W polskim systemie penitencjarnym obowiązującą zasadą jest konieczność zapewnienia przez Służbę Więzienną dyscypliny i porządku wewnątrz jednostek penitencjarnych, co służy bezpieczeństwu w zakresie realizacji kary pozbawienia wolności, w tym ochrony społeczeństwa przed przestępczością (art. 73. k.k.w.). Konkretyzacją przywołanego wymogu są chociażby przepisy dotyczące klasyfikacji, mające sprzyjać indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi, zapobieganiu szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych oraz zapewnieniu im *bezpieczeństwa osobistego* (art. 82. § 1. k.k.w). We współczesnych systemach penitencjarnych, uwzględniających zasadniczo resocjalizację w procesie odbywania kary izolacyjnej, klasyfikacja skazanych spełnia bardzo ważny cel, ponieważ pozwala określić stopień ryzyka podejmowania przez osadzonego zachowań ryzykownych oraz dostarcza informacji umożliwiających nakreślenie kierunku indywidualnych oddziaływań wobec sprawcy. Klasyfikacja ma tym samym m.in. umożliwiać wytworzenie sytuacji, która ma zapobiegać szkodliwym wpływom na osadzonych, zapewnić bezpieczeństwo osobiste skazanego i współosadzonych, funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz każdej innej osoby, która może znaleźć się na terenie jednostki (osoby odwiedzające skazanych, przedstawiciele organizacji społecznych, pracownicy organów wymiaru sprawiedliwości itp.), wybór właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu (klasyfikacja zewnętrzna, prawna) oraz rozmieszczeniu skazanych wewnątrz zakładu karnego (klasyfikacja wewnętrzna, pedagogiczna)¹⁷. Skazani

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ H. Jarosz, K. Kubacka, *Rodzaje zakładów karnych i ich przeznaczenie, systemy wykonywania kary oraz klasyfikacja skazanych*, online: <http://www publikacje.edu.pl/pdf/7735.pdf> (dostęp: 09.05.2017).

podlegają rozmieszczeniu w różnych rodzajach zakładów karnych, tj. dla młodocianych, dla recydywistów penitencjarnych, dla skazanych po raz pierwszy oraz dla odbywających karę aresztu wojskowego (art. 69. k.k.w.), a ponadto każdy z wymienionych rodzajów zakładów może być zorganizowany w jednym z trzech typów, tj. zamkniętym, półotwartym lub otwartym (art. 70. § 1. k.k.w.). Zakłady karne określonego typu różnią się stopniem zabezpieczenia, izolacji skazanych oraz związanymi z tym ich obowiązkami i uprawnieniami w zakresie poruszania się wewnątrz jednostki, jak i poza nią (art. 70. § 2. k.k.w.).

Ważnym uzupełnieniem procesu klasyfikacji – oprócz oznaczenia rodzaju i typu jednostki penitencjarnej – jest skierowanie skazanego do odpowiedniego systemu odbywania kary: zwykłego, programowanego lub terapeutycznego.

Klasyfikacji skazanych – zgodnie z art. 82. § 2. k.k.w. dokonuje się, mając na względzie w szczególności:

1. płeć;
2. wiek;
3. uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności;
4. umyślność lub nieumyślność czynu;
5. czas pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności;
6. stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopień uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych;
7. stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego;
8. rodzaj popełnionego przestępstwa.

Podstawowe zasady prowadzenia oddziaływań penitencjarnych wobec osadzonych normuje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych¹⁸. Decyzję w przedmiocie klasyfikacji, tj. umieszczenia sprawcy w jednostce penitencjarnej o odpowiednim typie i rodzaju oraz we właściwym systemie odbywania kary, podejmują zgodnie z art. 76. § 1. pkt 1. k.k.w. komisje penitencjarne,

18 DzU z 2013, poz. 1067., t.j.

działające w zakładach karnych. W procesie klasyfikacji ważną rolę odgrywają badania osobopoznawcze osadzonych (art. 82. § 3. k.k.w.).

Rozstrzygnięcie w tym przedmiocie może jednak zapaść wcześniej, tj. już na etapie wyroku skazującego sprawcę, stosownie bowiem do treści art. 62. k.k. sąd meriti może wskazać typ i rodzaj zakładu karnego, do którego powinna zostać skierowana osoba skazana. Zmiany w ten sposób ukształtowanej decyzji w przedmiocie klasyfikacji może dokonać wyłącznie sąd penitencjarny (art. 74. § 1. k.k.w.¹⁹). Jednakże jeżeli po wydaniu postanowienia przez sąd penitencjarny zajdą nowe okoliczności uzasadniające zmianę rodzaju i typu zakładu karnego lub systemu terapeutycznego, decyzję w tym przedmiocie może podjąć komisja penitencjarna (art. 74. § 2. k.k.w.).

Proces klasyfikacji rozpoczyna się wówczas, gdy skazany wezwany do odbycia kary pozbawienia wolności stawia się – lub zostaje doprowadzony (jeżeli się uchyla od stawiennictwa) – w areszcie śledczym położonym jak najbliżej miejsca jego stałego pobytu. Stamtąd zaś po wydaniu decyzji przez komisję penitencjarną przenoszony jest do właściwego zakładu karnego. Przy przyjęciu skazanego do zakładu karnego informuje się go o możliwości wystąpienia w czasie odbywania kary pozbawienia wolności zagrożeń dla jego bezpieczeństwa osobistego oraz zetknięcia się z przejawami negatywnych zachowań charakterystycznych dla środowisk przestępczych, a także o potrzebie powiadamiania przełożonych o zagrożeniach bezpieczeństwa osobistego swojego i innych skazanych²⁰. Nie oznacza to jednak, że skazany do końca odbywania kary lub do czasu uzyskania warunkowego przedterminowego zwolnienia będzie przebywał w jednostce penitencjarnej wskazanej w pierwszej decyzji o jego klasyfikacji. Możliwa jest bowiem zmiana miejsca odbywania kary podyktowana np. względami związanymi z jego bezpieczeństwem lub koniecznością zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w zakładzie (art. 100. § 1. odpowiednio pkt 6. i 7. k.k.w.).

19 Zgodnie z tym przepisem jednak, w wypadku ucieczki skazanego z zakładu karnego typu półotwartego albo otwartego lub niezgłoszenia się do takiego zakładu po jego opuszczeniu na podstawie stosownego zezwolenia, decyzję o skierowaniu skazanego do danego rodzaju i typu zakładu karnego podejmuje komisja penitencjarna.

20 § 2. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, DzU poz. 2231.

Zakłady karne typu zamkniętego

Najsurowszy reżim odbywania kary charakteryzują w Polsce zakłady karne typu zamkniętego. W zakładzie karnym typu zamkniętego osadza się: skazanego za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnianie przestępstw, chyba że szczególne okoliczności przemawiają przeciwko takiemu osadzeniu, co nie dotyczy skazanych uznanych za stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu; skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo na karę 25 lat pozbawienia wolności; skazanego z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazanego za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności, a popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, lub upośledzonego umysłowo; skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu; a ponadto skazanego objętego ochroną na mocy art. 88d k.k.w. albo Ustawy z 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (art. 88. § 3. k.k.w.). Ponadto w przedmiotowym zakładzie mogą przebywać – ze względu na zagrożenie społeczne albo zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu: skazani za przestępstwo nieumyślne, odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności, osoby odbywające karę aresztu oraz skazane kobiety, a także inni skazani, których właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, zachowanie po dokonaniu przestępstwa, negatywna ocena postawy i zachowania w areszcie śledczym, względy bezpieczeństwa zakładu albo inne szczególne okoliczności wskazują, że należy wobec nich wykonywać karę w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia; Ponadto w tym typie jednostki można umieścić skazanego, który podczas pobytu w areszcie śledczym lub zakładzie karnym naruszył w poważnym stopniu dyscyplinę i porządek; skazanego przebywającego dotychczas w zakładzie karnym typu otwartego lub półotwartego, jeżeli negatywna ocena jego postawy i zachowania, a także względy bezpieczeństwa zakładu wskazują, że należy wobec niego wykonywać karę w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia; a także skazanego, który popełnił przestępstwo o znacznym stopniu społecznej szkodliwości, jeżeli jego

postawa i zachowanie przemawiają za przebywaniem w zakładzie karnym typu zamkniętego (art. 88. § 6. k.k.w.).

Warunki odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego normuje zasadniczo art. 90. k.k.w. Cechą najbardziej charakterystyczną dla tego reżimu jest to, iż skazani przebywają niemalże całą dobę w zamkniętych celach mieszkalnych. Osadzeni w porze dziennej poza celą znajdują się wyłącznie wówczas gdy korzystają z prawa do spaceru, uczestniczą w zajęciach psychokorekcyjnych, kulturalnych czy sportowych, biorą udział w nauczaniu lub wykonują pracę itp. Jeśli jednak względy bezpieczeństwa nie stoją na przeszkodzie, cele mogą być otwarte przez określony czas w ciągu dnia (decyzję co do otwarcia podejmuje dyrektor, ustalając porządek wewnętrzny zakładu Skazani powinni być zatrudnieni na terenie zakładu, poza terenem mogą być zatrudnieni jedynie w pełnym systemie konwojowania (nie dotyczy to tzw. skazanych niebezpiecznych oraz odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności, którzy mogą wykonywać pracę wyłącznie na terenie zakładu). Zajęcie kulturalno-oświatowe, sportowe i nauczanie odbywa się na terenie zakładu. Skazani mogą korzystać z własnej bielizny i obuwia, ale korzystanie z własnej odzieży wymaga zezwolenia dyrektora. Poruszanie się skazanych po terenie zakładu odbywa się w sposób zorganizowany i pod dozorem. Skazanym osadzonym w tego typu zakładzie nie udziela się przepustek, a udzielanie nagród związanych z opuszczeniem zakładu ograniczone jest szczególnymi przepisami. Skazany może korzystać z dwóch widzeń w miesiącu (pod dozorem funkcjonariusza Służby Więziennej, który prowadzi również kontrolę rozmów). Kontrolowane są również rozmowy telefoniczne, a korespondencja skazanych podlega cenzurze (z pewnymi wyjątkami).

W świetle dostępnych danych statystycznych blisko połowa skazanych odbywa karę w zakładzie karnym typu zamkniętego (zobacz tabela poniżej)

Tabela. Liczba skazanych i ukaranych przebywających w zakładach karnych typu zamkniętego w latach 2006–2016²¹

Data	Liczba skazanych i ukaranych ogółem (w tys.)	Liczba skazanych i ukaranych osadzonych w zakładach typu zamkniętego	%
31.12.2006	73 180	37 859	51,1
31.12.2007	76 671	38 283	50
31.12.2008	76 007	37 013	48,7
30.11.2009	75 723	36 766	48,6
31.12.2010	73 830	35 655	48,3
31.12.2011	74 018	36 085	48,8
31.12.2012	76 811	36 532	47,6
31.12.2013	77 117	33 178	43
31.12.2014	72 300	32 290	44,7
31.12.2015	69,675	31,280	44,9
31.12.2016	66,539	30,450	45,8
Średnio	73,806	35,035	47,5

Na podstawie powyższego można odnotować pewne fluktuacje odnośnie do liczby skazanych i ukaranych utrzymywanych w zakładach karnych typu zamkniętego (najniższy procent odnotowano w 2013 r. – 43%, najwyższy w 2006 r. – 51,1%). Pomimo tych różnic, odzwierciedlających łagodzenie i zaostrzenie kursu polityki penitencjarnej i ogólnie karnej, charakterystyczna jest tendencja do utrzymywania mniej więcej 45–50% populacji skazanych w tym zaostrzonym rygorze odbywania kary. Pozostaje to zaś w ewidentnej sprzeczności z cytowanymi już powyżej – bardzo precyzyjnymi oprócz kategorii „skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu” – przesłankami kwalifikowania skazanych do zakładów karnych typu zamkniętego. Analizując tę kwestię na przykładzie danych pochodzących z Centralnego Zarządu Służby

21 Tabela opracowana na podstawie informacji udostępnianych online na portalu Służby Więziennej www.sw.gov.pl

Więziennej, to skazanych za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu przebywało na dzień 31.12.2016 w zakładach karnych ogółem 8139 (w tym skazani z art. 148. k.k. – 5131), z których jednak nie wszystkim wymierzono karę dożywotniego pozbawienia wolności lub 25 lat pozbawienia wolności, skazani za udział w zorganizowanej grupie i związku to 667 osób, skazani za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności – 3000, wśród których ok. 10% stanowili sprawcy z rozpoznaniem zaburzeniem preferencji seksualnych²². Już te tylko częściowe informacje pozwalają stwierdzić ponad wszelką wątpliwość, że głównym kryterium kierowania skazanych do zakładów karnych typu zamkniętego są właśnie te najbardziej ocenne przesłanki kwalifikacji skazanych do tego typu zakładów.

Tak zwani skazani niebezpieczni

Reżim zakładu zamkniętego może zostać jeszcze bardziej zaostrzony, w ramach zakładów zamkniętych mogą być bowiem wyodrębnione specjalne oddziały mieszkalne przeznaczone do umieszczania w nich skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu – art. 88 a k.k.w. Jednakże zgodnie z dyspozycją art. 88a § 3. k.k.w. w zw. z § 93. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej osadzonego niebezpiecznego, który przebywa w oddziale szpitalnym, ośrodku diagnostycznym lub odbywającego karę w systemie terapeutycznym, można umieścić w celi usytuowanej w oddziale nieprzeznaczonym dla osadzonych niebezpiecznych. Polski ustawodawca tym samym nie zdecydował się na stworzenie odrębnego typu jednostki penitencjarnej przeznaczonej wyłącznie do osadzania skazanych uznanych za szczególnie niebezpiecznych, w maksymalnym stopniu zabezpieczonych i izolowanych od zewnętrznych i wewnętrznych wpływów, lecz postanowił o rozlokowaniu tychże w ramach wybranych jednostek penitencjarnych (zakładów karnych i aresztów śledczych).

22 Zobacz tab. 14., s. 11 *Rocznej Informacji Statystycznej za 2016 rok, op.cit.*

Genezy rozwiązania o stworzeniu oddziałów dla skazanych stwarzających szczególne zagrożenia upatruje się w znaczącym wzroście w Polsce w latach 90. ub.w. tzw. przestępczości zorganizowanej, a zatem w poszukiwaniu jak najbardziej skutecznych metod jej zwalczania. W literaturze przedmiotu określa się tę kategorię osadzonych jako niebezpiecznych (tzw. więźniowie „N”), zaś miejsce ich odosobnienia (wyodrębniony oddział) uzyskał miano oddziałów N, a zatem swoistego „więzienia w więzieniu”²³. Termin „osadzony niebezpieczny” nie jest jednak wyłącznie terminem prawniczym, ale ma także charakter terminu prawnego, występuje bowiem w treści Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej²⁴. W § 2. pkt 18. osadzonego niebezpiecznego definiuje się jako osadzonego zakwalifikowanego do kategorii stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu. W myśl przepisu art. 88 a § 1. k.k.w. za osadzonego niebezpiecznego można uznać skazanego, który popełnił przestępstwo o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości, w szczególności:

1. przestępstwo:
 - a. zamachu na: niepodległość lub integralność Rzeczypospolitej Polskiej; konstytucyjny ustrój państwa lub konstytucyjne organy Rzeczypospolitej Polskiej; życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; jednostkę Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej,
 - b. ze szczególnym okrucieństwem,
 - c. wzięcia lub przetrzymania zakładnika albo w związku z wzięciem zakładnika,
 - d. uprowadzenia statku wodnego lub powietrznego,
 - e. z użyciem broni palnej, materiałów wybuchowych albo łatwopalnych;

23 P. Grzeško, *Sprawca niebezpieczny w izolacji penitencjarnej* w: Współczesne wyzwania dla systemów penitencjarnych na świecie, M. Szwejowska, K. Ryś (red), wyd. WPiA UWM w Olsztynie, Olsztyn 2016, s. 179 i nast.; Z. Lasocik, *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, Archiwum Kryminologii z 2009 r., t. XXXI, s. 302 i nast.

24 DzU z 2016 r., poz. 1804.

2. podczas uprzedniego lub obecnego pozbawienia wolności skazany stwarzał zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego w ten sposób, że:
 - a. był organizatorem lub aktywnym uczestnikiem zbiorowego wystąpienia w jednostce,
 - b. dopuścił się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub inną osobę zatrudnioną w jednostce,
 - c. był sprawcą zgwałcenia, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu albo znęcał się nad współosadzonym,
 - d. uwolnił się lub usiłował uwolnić się z zakładu karnego typu zamkniętego lub aresztu śledczego albo podczas konwojowania poza terenem takiego zakładu lub aresztu;
3. dopuścił się przestępstwa w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnianie przestępstw, zwłaszcza z uwagi na jego kierowniczą lub znaczącą rolę w grupie lub związku.

Przy podjęciu i każdorazowej weryfikacji decyzji o uznaniu skazanego za stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu komisja penitencjarna, na podstawie art. 88a § 2. k.k.w. uwzględnia:

1. właściwości i warunki osobiste skazanego;
2. motywację i sposób zachowania się przy popełnieniu przestępstwa oraz rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa;
3. sposób zachowania się w trakcie pobytu w zakładzie karnym;
4. stopień demoralizacji lub postępy w resocjalizacji;
5. w wypadku skazanego za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie albo związku – zagrożenie dla porządku prawnego, które może wyniknąć z nawiązania przez skazanego bezprawnych kontaktów z innymi członkami grupy, w tym zwłaszcza zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego lub dla czynności mających na celu ujawnienie mienia stanowiącego korzyść z popełnienia przestępstwa, oraz fakt, że inni członkowie grupy lub związku przebywają na wolności.

Aktualnie oddziały „N” albo wydzielone cele dla tymczasowo aresztowanych lub skazanych o kategorii „N” znajdują się w zakładach karnych i aresztach śledczych dość równomiernie rozlokowanych w całym kraju (ZK Barczewo, AŚ Białystok (zawieszono funkcjonowanie oddziału N), AŚ Bydgoszcz, AŚ Bytom, ZK Czarne, AŚ Sztum, AŚ Gdańsk, ZK Goleniów, ZK Grudziądz (wyłącznie kobiety), AŚ Katowice (zawieszono funkcjonowanie oddziału N), AŚ Kielce, AŚ Kraków, AŚ Lublin, AŚ Łódź, ZK nr 2 Łódź, AŚ Piotrków Trybunalski, ZK Płock, ZK Potulice, AŚ Poznań, ZK Racibórz, AŚ Radom, ZK Rawicz, ZK Rzeszów, ZK Siedlce, ZK nr 2 Strzelce Opolskie, AŚ Szczecin (zawieszono funkcjonowanie oddziału), AŚ Warszawa-Mokotów, ZK Włocławek, ZK Wojkowiec, ZK Wołów, AŚ Wrocław, ZK nr 1 Wrocław, ZK Wronki)²⁵.

Według danych na 1 czerwca 2017 r. istniało 15 oddziałów „N” (ZK Barczewo, AŚ Białystok, AŚ Gdańsk, ZK Goleniów, AŚ Katowice, AŚ Lublin, AŚ Piotrków Trybunalski, AŚ Poznań, ZK Racibórz, AŚ Radom, ZK Rzeszów, AŚ Szczecin, ZK Włocławek, ZK Wołów), jednakże funkcjonowanie czterech zawieszono²⁶. Decyzja o zawieszeniu ich działania miała związek ze stale zmniejszającą się liczbą osadzonych niebezpiecznych. Na 30.11.2016 r. na oddziałach tych przebywało bowiem łącznie 122 osadzonych²⁷, zaś na koniec lutego 2017 r. już tylko 113 osób²⁸.

25 *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych. Stan na dzień 1 czerwca 2017 r.*, online: file:///C:/Users/UWM/Downloads/Przeznaczenie%20zak%C5%82ad%C3%B3w%20karnych%20i%20areszt%C3%B3w%20%C5%9Bledczych.pdf (dostęp 25.05.2017).

26 *Ibidem*

27 Statystyka opracowana przez SW na listopad 2016 r., online: <http://www.sw.gov.pl/assets/89/94/76/5596db9dda0aa5ddb87e51fe3ba67d67ae14fd70.pdf> (data dostępu: 4.05.2017).

28 Statystyka opracowana przez SW na luty 2017 r., online: <http://www.sw.gov.pl/assets/63/29/05/3846f59d6806badbc2c3ba20f4c90d62fe7bf73b.pdf> (data dostępu: 4.05.2017).

Rysunek. Lokalizacja w Polsce tzw. oddziałów „N” (stan na 01.06.2017)²⁹

Podsumowanie

Niewątpliwe połączenie z jednej strony wszystkich wymogów i regulacji związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego zakładów karnych, z drugiej zaś taka organizacja jednostek penitencjarnych i wykonywania izolacji, aby była szanowana godność ludzka osób skazanych i możliwy był ich rozwój osobisty, stanowi istotne wyzwanie dla większości współczesnych systemów więziennych. Najistotniejszym zagadnieniem jest wypracowanie jak najmniej ocennych kryteriów umieszczania i utrzymywania osadzonych w warunkach najsurowszego reżimu bezpieczeństwa i kontroli ograniczających w najbardziej drastyczny sposób prawa i wolności osób osadzonych.

²⁹ Opracowanie własne na podstawie *Przeznaczenie zakładów karnych*, *op.cit.*

Wykaz aktów prawnych

- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, DzU 2017, poz. 665., t.j.,
Ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, DzU z 2017 r., poz. 631., t.j.,
Ustawa z 18 czerwca 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy, DzU nr 115,
poz. 963.,
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, DzU z 2016 r. poz. 2231.,
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, DzU z 2016 r., poz. 1804.

Bibliografia

- Godyla R., *Dyrektor zakładu karnego jako organ postępowania wykonawczego* w: L. Bogunia (red.) Nowa kodyfikacja prawa karnego, tom IV, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
- Goffman E., *Charakterystyka instytucji totalnych* [w:] *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), Państw. Wydaw. Naukowe, Warszawa 1975.
- Grzeško P., *Sprawca niebezpieczny w izolacji penitencjarnej* w: Współczesne wyzwania dla systemów penitencjarnych na świecie, M. Szwejkowska, K. Ryś (red), wyd. WPiA UWM w Olsztynie, Olsztyn 2016,
- Informacja o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania za rok 2006*, Wyd. Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej Warszawa 2006, online: http://www.sw.gov.pl/uploads/5846c017_339c_48ea_bbe4_213cc0a80015_rok_2006.pdf,
- Jarosz H., Kubacka K., *Rodzaje zakładów karnych i ich przeznaczenie, systemy wykonywania kary oraz klasyfikacja skazanych*, online: <http://www publikacje.edu.pl/pdf/7735.pdf> (dostęp: 09.05.2017).
- Kalisz T., Kwieciński A., *Bezpieczeństwo osobiste osadzonych w okresie izolacji penitencjarnej*, *Acta Erasiana* 2010.
- Lasocik Z., *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, Archiwum Kryminologii z 2009 r., t. XXXI.

- Liebling A., Ludlow A., *Suicide, distress and the quality of prison life* [w:] “Handbook on prisons” Y.Jewkes, J.Bennett, B. Crewe (red), wyd. Routledge London – New York 2016,
- Marczak M. *Oddziaływania psychokorekcyjne. Programy z zakresu profilaktyki agresji* w: „Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce”, *Idem* (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- Postulski K, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd III, Wolters Kluwer, Warszawa 2015
- Roczna Informacja Statystyczna za 2016 rok*, Warszawa 2016, Wyd. Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, *online*: <http://www.sw.gov.pl/assets/61/25/83/3a896fbdafca12f637f7326ee8f6eb49b5c3e24f.pdf>,
- Sadżuga R., *Macierzyństwo czynnikiem wspomagającym resocjalizację kobiet w zakładach karnych* w: „Współczesne wyzwania dla systemów penitencjarnych na świecie”, M. Szwejkowska, K. Ryś (red.), Wyd. WPiA UWM w Olsztynie, Olsztyn 2016.
- Skupiński J., *Alternatywy pozbawienia wolności w polskim systemie sprawiedliwości karnej – raport z badań prowadzonych przez Zakład Prawa Karnego INP PAN* w: „Problemy aktualnej polityki karnej w Polsce na tle przeludnienia zakładów karnych”, J. Jakubowska-Hara, C. Nowak (red), Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2010.